

Olavi K. Fält

Tutkijan tie: aktivismista globalisaatioon – Japani toiseuden peilinä

Ensimmäinen konkreettinen kosketus Oulun yliopistoon minulla oli kesällä 1961, kun olin 15-vuotiaana lyseolaisena kesätoissa sekatyömiehenä viimeistelemässä pian valmistuvaa Opettajainvalmistuslaitosta Kasarmintie 4:ssä.¹ Tieni rehtori Oskari Inkalan johtamaan Oulun lyseoon oli kulkenut Kajaanintullin kansakoulun 1953–1955, opettajana Alma Inkala, Keskuskansakoulun 1955–1956, opettajana Airi Komulainen, ja Tuiran kansakoulun 1956–1957, opettajana Arvo Määttä, kautta. Kevään 1966 ylioppilastutkinnon jälkeen minut oli valittu opiskelemaan historiaa oppiaineen ensimmäisessä valinnassa, mutta armeijaan menon takia opintojen aloittaminen oli siirtynyt seuraavaan vuoteen.

1. Aktivistien kannoilla Japaniin

Aloitin opinnot yleisessä historiassa syksyllä 1967 professori Kyösti Julkun johdolla. Historian laitos sijaitsi silloin Kirkkokadulla Kalevan talossa. Lyhyen Kauppurienkadun rautatieaseman pään vierailun jälkeen laitos siirtyi syksystä 1970 alkaen humanistisen tiedekunnan yhteisiin tiloihin Kasarmintielle Åströmille, yliopiston silloiseen Kasarmintien ”kampukseen”. Sieltä muuttimme Linnanmaalle vuoden vaihteessa 1992–1993.

Valmistuin humanististen tieteiden kandidaatiksi keväällä 1970, minkä jälkeen oli syytä ryhtyä miettimään vakavasti gradun tekemistä. Gradun aiheen valinta oli jälkeen päin ajateltuna tulevan tutkijanurani ratkaisevin lähtökohta. Keskustelin professori Kyösti Julkun kanssa jo ennen kandidaatiksi valmistumista eri aiheista kuten esimerkiksi 1500-luvun Arkangelin alueen kaupankäynnistä englantilaisten kanssa. Yksi silloin esille noussut vaihtoehto liittyi Japanin historiaan. Koska en tiennyt juuri mitään Japanin historiasta, valitsin lopulta sen.

Japani oli noussut 1970-luvun alkuun mennessä sodanjälkeisen nopean jälleenkakennuskauden ja taloudelliseen kasvuun panostamisen myötä maailman toiseksi suurimmaksi talousmahdiksi, mikä oli johtanut suureen maailmanlaajuiseen kiinnostukseen sitä kohtaan. Lisäksi vuoden 1964 Tokion olympialaiset ja Osakan maail-

¹ Tämä artikkeli perustuu esitelmään ”Aktivismista globalisaatioon – Japani toiseuden peilinä”. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen kevätkokous. Oulun yliopisto 30.3.2021.

mannäyttely Expo '70 olivat lisänneet entisestään mielenkiintoa. Ne olivat vaikuttaneet myös omaan kiinnostukseeni japanilaista kulttuuria kohtaan. Ensimmäisen kerran valintani näkyi HuK-tentin tenttikirjapakettissa, joka sisälsi Japanin historian perusteoksia.

Graduni aiheeksi sovittiin ”Suomalaisten aktivistien ja Japanin tiedustelupalvelun yhteistyö Venäjän–Japanin sodan aikana”. Ensimmäiseksi laitoin laitoksella työhuoneeni tauluksi isohkon kyltin, jossa luki Miksi? – historian tutkimuksen peruskysymys. Gradun tekemistä ja ylipäättänsä opiskelua tuki opintolainan lisäksi astuminen vuoden 1970 alussa Historian laitoksen tuntiassistenttien joukkoon (12 t/v), mikä alkoi lopulta viitoittaa myös tietä kohti tutkijanuraa. Kriteereinä tehtävään ainakin minun osaltani olivat suoritettu kielikoe latinasta ja vanhojen käsialojen kurssi, sillä niistä professori Kyösti Julku minulta erityisesti kysyi. Ensimmäinen työtehtäväni oli tutustua, miten mikrofilmit oli järjestetty maakunta-arkistossa ja luoda siltä pohjalta järjestelmä laitoksen omalle mikrofilmikokoelmalle. Itse gradun tekemistä tuki samanaikaisesti gradun kanssa kirjoittamani 1971 valmistunut yrityshistoriikki ”Revon Sähkö Oy 25 vuotta”.

Otin yhteyttä Japaniin Hokkaidon yliopiston tutkijaan Momose Hiroshiin, joka toimi myöhemmin professorina Tsuda yliopistossa. Olin kuullut, että hän oli ollut Suomessa pitkään 1960-luvun lopulla ja oli kiinnostunut Suomen historiasta sekä kirjoittanut myös Suomen ja Japanin suhteista. Sain häneltä kirjeenvaihdon kautta arvokkaita tutkimuskirjallisuusneuvoja, mistä alkoi pitkä vuosikymmeniä kestänyt yhteistyö, joka jatkuu vielä tänäkin päivänä. Hän on vierailut muun muassa Oulun yliopistossa.

Sen lisäksi olin yhteydessä Pohjoismaiseen Aasia instituuttiin Kööpenhaminassa, jonne sain maaliskuuksi 1972 kahden viikon tutkimusapurahan. Saatoin hyödyntää graduani varten instituutin runsasta kirjastoa ja siellä toimineita Aasian tutkimuksen asiantuntijoita. Tutustuttuani lähemmin suomalaisen tutkijaan FT Asko Parpolaan, myöhemmin Helsingin yliopiston indologian ja Etelä-Aasian tutkimuksen professoriin, havaitsin, ettei tutkijanuran ja lapsiperhe-elämän välillä ollutkaan mitään ristiriitaa. Häitämme vaimoni Ailan kanssa oli vietetty alkusyksystä 1969. Noin yhdeksän kuukautta Kööpenhaminan matkani jälkeen perheeseemme syntyi joulun aikaan 1972 ensimmäinen lapsemme, tyttäreemme Suvi. Myöhemmin vuosina 1990–1997 minulla oli kunnia toimia instituutin hallituksessa.

Laitoksen toiminnassa vuosikymmenen alun kohokohtia olivat noin kuukauden kestäneet kesäiset ekskursionit, Ranskaan 1970 ja Kreikkaan 1972. Molempien järjestelyissä oli aktiivisesti mukana koko laitoksen henkilökunta. Matkoille osallistui opiskelijoiden ja laitoksen väen lisäksi myös joukko tuttuja ja läheisiä. Perheellemme Ranskan ekskursion oli erityisen tärkeä, koska se oli häämatkamme.

Hoidin HuK Vappu Kraatarin kanssa puoliksi kevätlukukauden 1973 historian assistentuuria FK Samuli Onnelan virkavapauden aikana. Siinä yhteydessä pidin myös ensimmäisen luentosarjani yliopistossa. Se oli historiankirjoituksen historias-

ta, joka oli myös syksyllä 2013 viimeisen luentosarjani aihe professorin toimessa. Pidin lisäksi samasta aiheesta ensimmäisen luentosarjani kesällä 1973 Kajaanissa kesäyliopistossa.

Vuoden 1973 alussa valmistunut graduni onnistui lopulta sen verran hyvin, että se julkaistiin myöhemmin kolmena eri pituisena artikkelina kolmella eri kielellä, Suomessa² ja Hong Kongissa³ 1976 sekä myöhemmin Japanissa⁴ 1980. Keskeistä Japanin tiedustelupalvelun ja suomalaisten aktivistien yhteistyössä oli Venäjän sisäisten erilaisten kansallisten vastarintaliikkeiden toiminnan koordinoiminen kahdessa eri konferenssissa, Pariisissa syksyllä 1904 ja Genevessä keväällä 1905. Lisäksi pyrittiin hankkimaan ryhmille aseita ja neuvoteltiin Lontoossa japanilaisten ja englantilaisten viranomaisten kanssa Suomen mahdollisesta itsenäistymisestä Venäjän–Japanin sodan seurauksena.

Professori Momose Hiroshin kanssa käymäni kirjeenvaihdon perusteella en kuitenkaan jatkanut graduni aiheesta väitöskirjaksi. Japanissa aihepiiriä oli jo tutkittu säilyneiden lähteiden mahdollistamissa rajoissa, ja Suomessa olin läpikäynyt tärkeimmän lähdeaineiston, jota sain tosin vielä hieman laajennetuksi artikkeleitani varten. Palasin aihepiiriin kuitenkin uudestaan Suomen Historiallisen Seuran Studia Historica -sarjassa 1988 ilmestyneessä eversti Akashi Motojiroa käsittelevässä tutkimuksessa.⁵ Sen tekijöinä itseni lisäksi olivat nykyinen Japanin Meijo yliopiston professori Inaba Chiharu, joka on vierailut usein Oulussa ja myös kotonamme ja jonka kanssa läheinen yhteistyö jatkuu edelleen, sekä Helsingin yliopiston dosentti Antti Kujala. Eversti Akashi oli ollut pääosapuoli yhteistyössä suomalaisten aktivistien kanssa. Sen lisäksi olen käsitellyt aihepiiriä myöhemmin eräissä artikkeleissa⁶ ja esitelmissä muun muassa keväällä 2005 Japanissa järjestetyssä Venäjän–Japanin sodan 100-vuotismuistokonferenssissa ”Centenary International Symposium on the Russo-Japanese War and the Portsmouth Peace Treaty”.⁷

² Olavi K. Fält, ”Japanin tiedustelupalvelun ja suomalaisten aktivistien yhteistyö Venäjän–Japanin sodan aikana”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 1976, n:o 1, 3–18.

³ Olavi K. Fält, ”Collaboration between Japanese Intelligence and the Finnish Underground during the Russo-Japanese War”. *Asian Profile*, vol. 4, no. 3, June 1976, 205–238.

⁴ Olavi K. Fält, ”Nichi-Ro sensōji ni okeru Nihon chōhōkatsudō to Fuinrandō akutivisuti no kyōryoku”. *Tokushu. Sekaishi ni okeru Nichi-Ro sensō. Shichō shi 7gō* 1980nen. Tōkyō, 73–89.

⁵ *Akashi Motojirō, Rakka ryūsui. Colonel Akashi's Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War*. Valikoidut luvut kääntänyt Inaba Chiharu. Toim. Olavi K. Fält ja Antti Kujala. Studia Historica 31. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1988.

⁶ Esimerkiksi Olavi K. Fält, ”Toteutumaton itsenäisyys”. *Ei kiveäkään kääntämättä – Juhlakirja Pentti Koivuselle*. Toim. Janne Ikäheimo ja Sanna Lipponen. Tornion kirjapaino 2009, 89–93.

⁷ ”Collaboration between the Japanese Intelligence and the Finnish Underground during the Russo-Japanese War”. Centenary International Symposium on the Russo-Japanese War and the Portsmouth Peace Treaty. 19–22 May 2005, Nichinan City, Miyazaki, Japan.

2. Astuminen mielikuvien Japaniin

Väitöskirjan aiheen valinnassa professori Kyösti Julkun, apulaisprofessori Seppo Rytkösen, assistentti Samuli Onnelan ja tuntiopettaja FL Pertti Huttusen kanssa käymieni keskustelujen siivittämänä lähdin liikkeelle poliittisesta historiasta, josta olin suorittanut kesäyliopistossa sivuaineena Turun yliopistoon aineopintoja vastaavan kokonaisuuden. Tarkoitukseni oli tehdä Turkuun sivugradu, joka tuolloin vaadittiin jatko-opintoihin, ja jatkaa siltä pohjalta väitöskirjaksi. Työaiheenani oli ”Pohjoismaiden suhtautuminen Japanin 1930-luvun politiikkaan niin ulkopoliittikan kuin lehdistönkin näkökulmasta”. Sain syyslukukaudeksi 1973 Tanskan opetusministeriöltä stipendin, jonka turvin kävin läpi sikäläisen ulkoasiainministeriön aineistoa ja opiskelin samalla japanin kieltä ja kulttuuria professori Olof Lidinin johdolla Kööpenhaminan yliopistossa. Se oli stipendini varsinainen päätarkoitus. Olin aikaisemmin opiskellut japanin kieltä Oulussa kesäyliopistossa 1971 Tanada Yoshion johdolla.

Suunnittelin tuolloin vakavasti myös muuttamista Kööpenhaminaan opiskelemalla tanskan kieltä, mikäli Suomesta ei löytyisi päätoimisia yliopistollisia tehtäviä. Seuraavana keväänä tällainen mahdollisuus tuli eteen, kun vuoden 1974 maaliskuun alussa avautui Oulun yliopistossa väliaikainen yleisen historian assistentin virka. Sitä hoitanut FK Samuli Onnela siirtyi tuolloin maakunta-arkiston palvelukseen. Samanaikaisesti myös Pohjoismaisessa Aasia-instituutissa tuli auki kiinnostava japanitutkijan määräaikainen virka. Professori Kyösti Julku kannusti minua ottamaan vastaan Oulun yliopiston tehtävän, joten lopulta etenkin perhesyistä valitsin Oulun enkä siis laittanut hakemustani Kööpenhaminaan.

Syksyllä 1974 Oulun yliopistossa aloitti aate- ja oppihistorian professuuri. Eräiden mutkien kautta minusta tuli uuden oppiaineen assistentti, jota tehtävää lopulta hoidin eri pituisin määräyksin ja virkavapauksin vuodet 1974–1989. Tässä uudessa tilanteessa tutkimusnäkökulmani muuttui yhä enemmän aatehistorialliseksi etenkin sen jälkeen, kun FK Juha Manninen tuli hoitamaan professuuria vuodesta 1976 eteenpäin. Niinpä en tehnyt suunnittelemaani sivugradua Turun yliopiston poliittiseen historiaan vaan väitöskirjan käsikirjoituksella yleiseen aate- ja oppihistoriaan alkuvuodesta 1982. Jo vuodesta 1973 lähtien mukana ollut japanikuva-näkökulma sai entistä merkittävämmän painon tutkimuksessani, ja pohjoismaisuus rajoittui enää Tanskaan, joka säilyi ulkopoliittisen kuvan vertailuaineistona. Suomi ja Tanska olivat molemmat olleet 1930-luvulla ärhäkän suurvallan pieniä naapureita.

Löysin mielikuvatutkimuksen ja lähdin Melvin Smallin vuosien 1965 ja 1970 tutkimuksien antamien aloitusvinkkien kautta⁸ kehittämään mielikuvatutkimuksen teoriaa, jota ei Suomessa tuolloin vielä juurikaan tunnettu. Mielikuvatutkimukses-

⁸ Melvin Small, *The American Image of Germany 1906–1914*. The University of Michigan, Ph.D. University Microfilms, Inc., Ann Arbor, Michigan 1965; *Historians Look at Public Opinion. Public Opinion and Historians. Interdisciplinary Perspectives*. Toim. Melvin Small. Wayne State University Press, Detroit 1970.

sa yhdistyivät sopivasti lukioaikani suosikkioppiaineet historia ja psykologia sekä tietenkin perheemme yhteinen mielenkiinnon kohde Japani. Historiassa opettajiani olivat olleet lehtorit Martti Ursin ja Matti Rossi sekä psykologiassa Lahja Järvinen, Erkki Ansa ja Juho Karhu. Suuren mielenkiintoni historiaa kohtaan oli minussa alaluokilla sytyttänyt FM Jaakko Tuulasvaara toisen luokan mainiona historian opettajana.

3. Herääminen globaalissa maailmassa

Samanaikaisesti minua alkoi kiinnostaa entistä enemmän myös globaalinäkökulma ja siihen liittyen historian suuret rakenteet. Taustalla oli tietenkin kaukainen Japani ja sen suhteet muuhun maailmaan sekä länsimaisen kulttuurin ja ei-länsimaisen kulttuurin välinen suhde yleisemminkin.

Niinpä julkaisin ensimmäisen lyhyehkön artikkelini maailmanhistorian periodisoinnista Historiallisessa Aikakauskirjassa 1975.⁹ Sen jälkeen esittelin sitä kansainvälisille asiantuntijoille lähettämällä sen ”International Society for the Comparative Study of Civilizations” -järjestön konferenssiin Yhdysvalloissa 1981.¹⁰ Lopulta artikkelini julkaistiin siellä 1987.¹¹ Siitä alkoi tieni kohti globaalihistoriaa ja globalisaation eli keskinäisen riippuvuuden historiaa. Kiinnostukseni historian periodisointia kohtaan on sittemmin pilkahdellut esiin aina silloin tällöin niin artikkeleissa¹² kuin vaikkapa pitämässäni historiankirjoituksen historia -luentosarjoissa, joissa vertailin keskenään länsimaista ja kiinalaista historiankirjoitusta.

Lehdistöstä alkoi tulla mielikuvatutkimuksen myötä minulle yhä keskeisempi lähdemateriaali matkakirjojen, koulukirjojen, tietokirjojen ja vastaavien ohella. Olen ollut aina kiinnostunut sanomalehdistä. Opettelin aikanaan lukemaan tankkaamalla Kalevasta Fantomia ja muita sarjakuvia. Tietokirjat puolestaan olivat hieman ”katkerallakin” tavalla mukana lapsuudessani. Isäni työpaikan lasten joulujuhlissa ennen kouluikäni sain aina onginnassa aapisen, kun taas muut lapset saivat karkkia ja muuta vastaavaa. Huipentumana sain vanhemmiltani 10-vuotislahjaksi Otavan neli-osaisen pienen tietosanakirjasarjan.

⁹ Olavi K. Fält, ”Aikakausi-ajan uudistaminen”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 1975, n:o 4, 334–337.

¹⁰ ”Periodicity in World Civilization”. I.S.C.S.C. International Society for the Comparative Study of Civilizations. Tenth Annual Meeting, May 28–31, 1981. Bloomington, Indiana, U.S.A.

¹¹ Olavi K. Fält, ”Periodicity in World History”. *The Boundaries of Civilizations in Space and Time*. Toim. Matthew Melko ja Leighton R. Scott. University Press of America, New York 1987, 341–343.

¹² Viimeksi: Olavi K. Fält, ”Globalisaatio haaste ihmiskunnalle”. *Faravid. Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja* 47/2019, 145–153.

Vuoden 1976 ”European Association for Japanese Studies” -yhteisön Zürichin konferenssista alkaen¹³ minulle aukeni mahdollisuus joka kolmas vuosi esitellä Japaniin liittyviä tutkimuksiani kansainvälisille asiantuntijoille, kuten siellä sessiوني puheenjohtajana toimineelle professori Ian Nishille London School of Economics and Political Sciencesta. Pyrin koko ajan julkaisemaan tutkimuksiini liittyviä artikkeleita niin Suomessa kuin ulkomailla. Aluksi tietenkin kaikki artikkelit ja esitelmät liittyivät väitöskirja-aiheeseen, jonka työotsikoksi tarkentui ”Japanikuva Suomessa 1930-luvulle asti”.

4. Arjen ja tutkimuksen Japaniin

Väitöskirjani ja jo silloin suunnittelemani postdoc-tutkimus vaativat pitempiaikaista oleskelua Japanissa. Sain vuonna 1977 puolitoistavuotisen Japanin opetusministeriön myöntämän apurahan, jonka turvin lähdin saman vuoden syksyllä Ailan ja kahden tyttäreni, Suvin ja toukokuun lopulla 1975 syntyneen Merin, kanssa kohti kaukaista itää. Matka kesti viikon. Lähdimme lauantaina junalla Oulusta Helsinkiin, sieltä sunnuntaina junalla Moskovaan, sieltä maanantaina lentokoneella Habarovskiin, sieltä tiistaina junalla Nahodkaan ja sieltä keskiviikkona laivalla Yokohamaan, jonne saavuimme perjantaina.

Samassa laivassa stipendiaatiksi Japaniin saapui myös tuleva Helsingin yliopiston Itä-Aasian kielten ja kulttuurien professori Juha Janhunen, jota oli vastassa jo aikaisempi stipendiaatti, Jyväskylän yliopiston tuleva kulttuuriantropologian professori Ilmari Vesterinen. Hän ohjasi perheemme ystävällisesti satamasta Yokohaman rautatieasemalle, josta matkustimme luotijunalla Osakaan, apurahan ensimmäiseen vaiheeseen, kaikkien kimpsumen ja kampsujen kera. Oli siinä sitten ihmettelemistä, kun seisomme noin klo 22 illalla pitkän matkan jälkeen Osakan aseman portailla katselemassa miljoonakaupungin valomerta. Onneksi ystävällinen sielu tuli silloin tiedustelemaan hotellitilannettamme, josta meillä ei ollut mitään käsitystä. Hän opasti meidät sen jälkeen taksiin ja hotelliin. Lopulta paljastui aamulla, että hän oli kyseisen suuren hotellin vastaanoton johtaja/virkailija, joka oli ajan tavan mukaan etsimässä asiakkaita hotelliinsa. Meille hän oli kuitenkin ilman lainausmerkkejä enkeli.

Opiskelin ensin puoli vuotta Japanin kieltä ja kulttuuria Ôsaka gaidaisa, Osaka University of Foreign Studies, ja asuimme yliopiston järjestäminä vuokralaisina taiteilija Furuya Reikon omistamassa kerrostaloasunnossa Osakan Hibarikaokassa. Sen jälkeen siirryimme Tokioon. Siellä opiskelin Japanin historiaa vuoden erittäin arvostetussa Tokion Kunitachissa sijaitsevassa Hitotsubashi yliopistossa professori

¹³ ”The Picture of Japan in Finnish Underground Newspapers during the Russo-Japanese War”. First International Conference of the European Association for Japanese Studies, University of Zurich, September 21–23, 1976.

Fujiwara Akiran johdolla. Kävin luennoilla ja osallistuin seminaareihin. Professori Momose Hiroshin meille löytämä koti oli vasta valmistuneen sikäläisen luhtitalon ensimmäisessä kerroksessa Tokion Kokubunjissa lähellä Kunitachin asemaa. Sieltä junamatka Tokion asemalle kestää noin 50 minuuttia.

Tokion vuoden aikana tein myös vierailevan tutkijan roolissa ahkerasti arkistotyötä keräämällä materiaalia väitöskirjaa ja suunnittelemaani postdoc-tutkimusta varten Parlamentin kirjastossa, Ulkoasiainministeriön arkistossa, jossa minulla oli käännösapuna rouva Koike Akemi, ja Yokohaman kaupungin arkistossa. Myös henkilökohtainen tutkimuskirjallisuuskokoelmani alkoi ripeästi karttua Tokion Maruzenin kirjakauppavierailujen myötä.

Luonnollisesti tutustuimme moniin muihinkin japanilaisiin yliopistoihmiisiin ja asiantuntijoihin mutta myös asuinpaikkamme arjen naapureihin, joista osaan yhteydenpito on jatkunut aina näihin päiviin asti. Aila piti esimerkiksi naapurin rouville suomalaisen ruuan kursseja ja opetti heille suomen kieltä. Suvi ja Meri katsoivat televisioista lastenohjelmia ja lauloivat Pinkladien esittämiä suosikkisävelmiä yhdessä naapurilasten kanssa. Minä puolestani omalla esimerkilläni innostin naapurin herraa lenkkeilemään. Lisäksi ystäväpiirimme laajeni merkittävästi tutustuttuamme useisiin Japanissa vakinaisesti asuneisiin suomalaisiin, kuten lähetystyössä toimineisiin Pirkko ja Pentti Karikoskeen ja suurlähetystössä työskennelleeseen Markku Heiskeseen ja hänen Pirkko-rouvaansa. Sen lisäksi syntyi tähän päivään asti kestäneitä ystävyysuhteita monien suomalais-japanilaisten pariskuntien kanssa. Heistä ensimmäisinä tutustuimme aivan oleskelumme alkuvaiheessa Osakassa Pirkko ja Toshiaki Iwayaan.

Oli mielenkiintoista havaita, kuinka Japanissa vallitsi tuolloin jonkinlainen raja vasemmistolaisiksi ja oikeistolaisiksi miellettyjen tutkijoiden välillä. Hitotsubashi edusti historian tutkimuksessa enemmän vasemmistolaista linjaa, kun taas maan ykkösyliopisto Tokion yliopisto oikeistolaista. Myös sinne minulle aukenivat läheiset yhteistyösuhteet professori Mizokuchi Yuzon, joka siirtyi juuri tuolloin Hitotsubashista Tokion yliopistoon, ja professori Ito Takashin kautta. Pidin Tokion yliopistossa myöhemmin muun muassa esitelmän historian seminaarissa. Raja konkretisoitui minulle myös tutkimuksessa, kun analysoin eräässä artikkelissani keisari Shōwan muistoa hänen vuoden 1989 kuolemansa jälkeen. Tuolloin tutkimusaineistooni kuuluivat muun muassa professori Iton ja Hitotsubashi yliopiston silloisen professorin Yoshida Yutakan lehdistössä esittämät arviot edesmenneestä keisarista.¹⁴

Palattuamme Japanista keväällä 1979 sain seuraavana vuonna Suomen Akatemian tutkimusassistentin toimen, jota sain sitten jatketuksi useissa jaksoissa lopulta

¹⁴ Olavi K. Fält, ”Shōwa keisari – Kaksijakoisen aikakautensa kaksijakoinen symboli”. *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja XXVII*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2003, 173–185; Olavi K. Fält, ”The Emperor Shōwa as a Memory After His Death in 1989”. *Faravid. Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja* 46/2018, 95–107.

nuorempana tutkijana vuoden 1987 loppuun asti. Vielä senkin jälkeen minulla oli Akatemian tutkijan toimi, ensin vanhempana tutkijana 1989–1992 ja myöhemmin varttuneena tutkijana 2001–2002. Saamani Akatemian toimet takasivat sen, että saatoin keskittyä täysipäiväisesti tutkimukseen, minkä myötä myös laajemmat tutkimukseni alkoivat vähitellen valmistua.

Niinpä väittelin professori Juha Manniselle 3. syyskuuta 1982 ensimmäisenä Suomessa yleisen aate- ja oppihistorian oppiaineesta ja tuolloin Suomessa vielä harvinaisesta japaniaiheisestä tutkimuksesta otsikolla ”Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa”. Väitöskirjani osoitin Helvi-äidilleni hänen 60-vuotispäivänsä kunniaksi ja edesmenneen Olavi-isäni muistolle sekä heidän kauttaan myös siskoilleni Briitalle, Tarjalle, Maaretille ja Merjalle. Perinteiseen väitöskaronkkaan minulla oli ilo saada vieraiksi läheisten kollegoiden lisäksi Japanin silloinen suurlähettiläs Koichiro Yamaguchi, kulttuurisihteeri, myöhemmin kodissamme rouvansa Akemin kera vierailut Koike Masayuki ja yliopistomme rehtori Markku Mannerkoski. Tutkimus ilmestyi 1976 perustetun Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen tutkimussarjassa *Studia Historica Septentrionalia* (5).

Väitöskirjassani kiitin Ailaa, tyttäriäni ja marraskuun alussa 1981 syntynyttä pikkupoikaamme Karria sekä edellä mainittujen Oulun yliopiston ja japanilaisten yliopistojen opettajien ja tutkijoiden lisäksi apulaisprofessori Seikko Eskolaa, apulaisprofessori Kalervo Hovia, professori Anto Leikolaa, professori Matti Klingeä, professori Olof Lidiniä ja rouva Koike Akemia heiltä eri vaiheissa saamastani tukea ja ohjauksesta sekä dosentti Jouko Vahtolaa oikeakielisyyteen liittyneestä avusta ja kartanpiirtäjä Irene Ryypöä diagrammeista. Lehtori Malcolm Hicks Oulun yliopistosta oli minulle niin väitöskirjan laajassa englanninkielisessä tiivistelmässä kuin muissakin tutkimuksissani ja esitelmissäni korvaamaton kielentarkastus- ja käännösapu.

Väitöskirjani loppulauseen alussa totean seuraavasti:

Perinteisessä Japanin-kuvassa, josta tässä tutkimuksessa on käytetty nimitystä aktivistis-perustuslaillinen kuva, liittyivät toisiinsa länsimainen kosmopoliittinen, ihannoiva kuva ja Suomessa Venäjän–Japanin sodan seurauksena syntynyt myönteinen nationalistinen kuva. Vuonna 1931 alkanut Mantshurian selkkaus, joka lopulta johti Kiinan ja Japanin välisen sodan syttymiseen 1937, merkitsi kriisiä, joka toi uusia piirteitä Japanin arvioimiseksi ja joka pakotti kannanottoihin siinä määrin, että perinteinen kuva joutui murrokseen... Japanin-kuvassa 1930-luvulla tapahtunut muutos kohti ulkopolitiittista realismia näkyi myös siinä, että lehdistössä nationalistinen näkökulma oli Japanin kannalta kielteisessä tai myönteisessä mielessä esillä väläyksittäin ainoastaan Mantshurian selkkauksen alkuvaiheessa ja heti Kiinan–Japanin sodan syttymisen jälkeen. Lähestyttäessä vuosikymmenen loppua globaalinen näkökulma tuli yhä hallitsevammaksi.

Väitöskirjan valmistuminen merkitsi minulle tutkijanuralla yhden vaiheen loppumista ja toisen alkamista. Itse puin sen sanoiksi karonkassani kiittäessäni arvoisaa vastaajittäjäni professori Matti Klingeä Helsingin yliopistosta muun muassa seuraavasti:

Tämä päivä on ollut minulle suuri päivä, sillä se on merkinnyt hyvin tärkeän vaiheen päättymistä elämässäni ja uuden alkamista. Tämän saman asian on esittänyt hyvin mieleenpainuvasti Mika Waltari romaanissaan Turms kuolematon. Siinä Turms, kun hän on tullut tarinassaan vaiheeseen, jolloin vanha päättyy ja uusi alkaa, nostaa maasta ylös erikoisen kiven. Se symbolisoi uuden vaiheen alkamista. Hän sijoittaa sen pussiinsa muiden kivien joukkoon.

5. Nationalismi ja kulttuurien kohtaaminen

Kuten olen jo edellä viitannut, minulla oli valmiit jatkosuunnitelmat väitöskirjani jälkeiseen tutkimukseen. Minua kiinnostivat käsittehistoria, japanilainen nationalismi ja läntisten aatevirtausten vaikutus Japanissa. Halusin tutkia, minkälaisia käsitteitä japanilaiset käyttivät ja millaisia tulkintoja he esittivät omasta vuosien 1930–1941 yhteiskunnastaan. Miten määriteltiin käsitteet fasismi ja militarismi, miten omaa yhteiskuntaa tulkittiin, eli millainen oli oma kuva, ja kuinka lähelle oman yhteiskunnan tulkinnat, eli oma kuva, menivät aineistossa jo aikaisemmin määriteltäviä fasismi- ja militarismi-käsitteitä. Materiaalina käytin japanilaista englanninkielistä lehdistöä.

Olin jo kerännyt tähän tutkimukseen materiaalin lähes kokonaan edellisen vierailumme aikana. Materiaalin täydentämiseksi ja jälleen uuden tutkimuksen aloittamiseksi sain väitöksen jälkeen syksyksi 1983 The Japan Foundationilta puolen vuoden postdoc-apurahan. Sitä ennen olin keväällä juhlinut promootiota, jossa sain kunnian pitää puheen yliopistolle. Matkustin jälleen perheeni kanssa Japaniin, nyt vain aikaisempaa nopeammin ja suuremmin lentokoneella Moskovan kautta Tokioon. Se että olimme Japanissa vain puoli vuotta, liittyi huoleemme, ettei vanhempien lastemme Suvin ja Merin vasta alkanut koulunkäynti pahasti häiriintyisi. Aila toimi heidän opettajanaan, ja läksyt luettiin koulukurssin mukaisesti jopa hieman etuajassa. Tein tutkimustyötä käytännössä Hitotsubashi yliopistossa ja osallistuin professori Fujiwara Akiran johtamaan tutkijaseminaariin, vaikka muodollisesti olinkin professori Momose Hiroshin ja Tsuda yliopiston kanssa yhteistyössä.

Asuimme pienen kerrostalon ensimmäisessä kerroksessa edellisen käyntimme tuttavaperheen Nishimoto Rumikon ja Akiran meille löytämässä lähellä aikaisempaa kotiamme sijainneessa vuokra-asunnossa. Yhteydet edellisen matkamme aikana syntyneisiin ystäviimme vain vahvistuivat ja syntyi myös uusia, kuten alkanut pitkäaikainen yhteistyö Kauko Laitisen kanssa, joka Itä-Aasian tutkimukseen erikoistuneena dosenttina on toiminut myöhemmin monissa vaativissa asiantuntijatehtävissä Helsingin yliopistossa ja Suomen Japanin instituutissa. Matkan yksi erityisyys meille

oli äitini noin kuukauden kestänyt vierailu Japanin kodissamme ja sen kautta avautunut mahdollisuus esitellä hänelle japanilaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Sattumalta häntä auttoi läpi suuren Naritan kansainvälisen lentokentän niin tullessa kuin lähtiesä meitä aikanaan Yokohamassa auttanut Ilmari Vesterinen.

Postdoc-tutkimukseni ilmestyi Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen sarjassa 1985 (8) otsikolla ”Fascism, Militarism or Japanism? The interpretation of the crisis years of 1930–1941 in the Japanese English-language press”. Tämän tutkimukseni osoitin Ailalle 15-vuotishääpäivämme kunniaksi. Kiitin sen esipuheessa perheeni lisäksi japanilaista tuttavaperhettämme Nishimotoja, professori Momose Hiroshia, rouva Momose Junkoa, professori Fujiwara Akiraa, professori Mizoguchi Yusoa ja apulaisprofessori Seikko Eskolaa heiltä saamastani tuesta ja ohjauksesta.

Mistä tutkimus kertoi? Se kertoi siitä, että lehtien aikaisemmin esittämien tulkintojen perusteella Japaniin liittyen voitaisiin puhua fasismista, mutta toisaalta lehtien suhteellinen vapaus esittää varsin kriittisiäkin huomioita ei tue ainakaan suoraan tätä tulkintaa. Lehdet tukivat länsimaistyyppistä parlamentarismia ja liberalismia tutkittavan aikakauden loppuun asti ulkoisista paineista huolimatta. Toki nationalismi oli myös vahvasti esillä.

6. Länsimainen imperialismi ja kulttuurinen vuorovaikutus

Länsimaisen ja japanilaisen kulttuurin vuorovaikutus teoreettisesta näkökulmasta kiinnosti minua jatkuvasti yhä enemmän. Esittelin sitä 1982 ja 1984 lähettämilläni esitelmillä ”International Society for the Comparative Study of Civilizations” -järjestön konferensseissa niin mielikuvan kuin modernisaationkin näkökulmasta.¹⁵ Halusin siihen lisää konkretiaa, minkä takia kiinnostuin varhaisesta länsimaisesta asujaimistosta Japanissa, etenkin Yokohamassa. Aloin tutkia sitä, millä tavoin länsimainen asujaimisto suhtautui ja millaisen kuvan se välitti Japanin varhaisesta länsimaistyyppisestä modernisaatiosta 1860- ja 1870-luvuilla. Hyödynsin tutkimuksessani länsimaalaisten Japanissa julkaisemaa lehdistöä, mitä analysoin mielikuvatutkimuksen metodein. Tein tutkimusta Parlamentin kirjastossa, Tokion yliopiston lehdistötutkimuskeskuksessa, Meiji-kauden lehdistötutkimuskeskuksessa ja Yokohaman kaupungin arkistossa.

Aineiston läpikäymisen aloitin 1983 ja jatkoin sitä vierailevana tutkijana ”The Japan Society for the Promotion of Science” -järjestön myöntämällä kahden kuu-

¹⁵ ”Japan and West: Challenges Presented by Their Respective Images of the Other”. I.S.C.S.C. International Society for the Comparative Study of Civilization. Eleventh Annual Meeting, May 27–30, 1982. Forbes Seminar Suite. University of Pittsburgh, Pittsburgh, Pennsylvania; ”Modernization: A Western Image of Alien Response”. I.S.C.S.C. International Society for the Comparative Study of Civilizations. Thirteenth Annual Meeting, June 14–16, 1984. Appalachian State University, Boone, N. C.

kauden apurahalla Hitotsubashi yliopistossa 1985 yhteistyössä professori Fujiwara Akiran kanssa. Tutkimus ilmestyi Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen sarjassa 1990 (18) otsikolla ”The Clash of Interests. The transformation of Japan in 1861–1881 in the eyes of the local Anglo-Saxon press”. Tämän tutkimukseni osoitin puolestaan lapsillemme Suville, Merille, Karrille sekä nuorimmaisellemme tammi-kuun alussa 1988 syntyneelle Jyrille. Sen esipuheessa kiitin perheeni sekä professori Momose Hiroshin ja professori Fujiwara Akiran lisäksi professoreita Kalervo Hovi ja Olli Vehviläinen sekä Japanin kautta saamiamme uusia ystäviämme Kimiko ja Corrado Moltenia Italiasta ja Herman J. Moeshartia Hollannista.

Mitä se sitten kertoi? Se kertoi muun muassa kaupan suuresta merkityksestä Britannialle, kauppiaaluokan etujen korostamisesta, Venäjän ja Yhdysvaltojen uhasta tai pelosta Britannialle, brittiläiseen hegemonia-ajatteluun liittyneestä länsimaisesta maailmankuvasta, länsimaisen kulttuurin ylivallan korostamisesta, ajatuksesta kansainvälisen kaupan ja liberalismien siunauksellisuudesta ihmiskunnalle, aristokratian aseman korostamisesta ja vallankumouksen, sosialismin, kommunismin ja demokration pelosta.

7. Keisarius identiteetin peilinä ja muokkaajana

Jo sitä edellisessä tutkimuksessani esillä ollut käsitehistoriallinen nationalisminäkökulma kiinnosti myös edelleen. Keisariudella on ollut merkittävä rooli identiteetin muokkaajana japanilaisessa yhteiskunnassa ainakin 500-luvulta lähtien. Otin tutkimukseni kohteeksi japanilaisen lehdistön välittämän keisarikuva 1900-luvulla. Millä tavoin keisarikuva heijasti ja symbolisoi japanilaista yhteiskuntaa ja millä tavoin ulkoiset tekijät vaikuttivat siihen? Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella olen tarkastellut sitä muun muassa globalisaation eli maailman keskinäisen riippuvuuden jatkuvan lisääntymisen näkökulmasta.

Ensimmäinen tähän teemaan liittyvä artikkelini ilmestyi vuonna 1986,¹⁶ minkä jälkeen olen julkaissut neljällä eri vuosikymmenellä useita aihepiiriä käsitteleviä artikkeleita suomalaisissa ja kansainvälisissä julkaisuissa. Onpa joku niistä ehtinyt citizendiumiin asti. Aineistoa niihin keräsin jälleen The Japan Society for the Promotion of Sciencen tuella vierailevana tutkijana Hitotsubashi yliopistossa eripituisina muutaman kuukauden jaksoina ensin vuonna 1987 kolme kuukautta, jolloin isäntänä toimi professori Tanaka Hiroshi, ja myöhemmin vuosina 1990 kolme kuukautta, 1992 kolme kuukautta, 1994 kaksi kuukautta ja 1997 yhden kuukauden, jolloin isäntänä toimi professori Yoshida Yutaka, sekä 2002 Akatemian tuella yhden

¹⁶ Olavi K. Fält, ”Keisarius Japanin poliittisen ajattelun historiassa”. *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja IX*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 1985, 165–187.

kuukauden Keio yliopistossa Tokiossa, jossa isäntänäni toimi puolestaan professori Nishikawa Rieko.

Keisarikuivatutkimukseni liittyi Historian oppiaineen laajempaan tutkimustee- maan ”Interaction between cultures”. Olen ollut aktiivisesti mukana sen kahdessa tutkimusryhmässä ”Image history research” ja ”East Asia and the West in the 19th and 20th Centuries: Encounters, Interaction and Images”. Viimeksi mainitussa oma tutkimukseni on tarkentunut nykyisin projektiksi ”The West and Japan: globalization and transcultural information”. Image history research -tutkimusryhmästä on valmistunut 11 väitöskirjaa, joista viimeisin 2020 ja East Asia and the West -tutkimusryh- mästä puolestaan seitsemän ja kahdeksatta odotellaan. Molemmat tutkimusteemat ovat nykyään osa humanistisen tiedekunnan Transcultural Encounters -tutkimuskes- kuksen tutkimusyhteisöjä. Image history research kuuluu professori Kari Aleniuk- sen johtaman tutkimusyhteisön ”Representation, Encounters, Interaction” toiseen tutkimusryhmään ”Representations of the Self and the Other a Factor in Cultural Encounters”. East Asia and the West -tutkimusryhmä on puolestaan yliopistonlehtori, dosentti Henry Oinas-Kukkosen johtaman yhteisön ”Interrelating, Distance and Interaction” yksi kolmesta tutkimusryhmästä.

Vuoden 2002 Japanin matka oli myös osa Suomen Akatemian rahoittamaa yhe- teistä tutkimushanketta Turun yliopiston historian laitoksen professori Kalervo Ho- vin kanssa 2000–2002. Siinä oli mukana kaksi Japanin historian tutkijaa Oulusta ja kaksi Turun yliopiston Amerikan intiaanihistorian tutkijaa. Merkittäviä väitöskir- joja tuottanut hanke oli nimeltään ”Vahvat ja heikot kulttuurit länsimaisen kulttuurin puristuksessa – Strong and weak cultures under the pressure of Western Expansion”. Oulusta väittelijöinä olivat Tuula Okkonen ja Seija Jalagin.

Akatemian hankkeen hyväksymistä oli varmasti tukenut historian professorin virka, johon tasavallan presidentti oli minut nimittänyt vuoden 1996 alusta lukien. Toimin siinä vuoden 2014 huhtikuun loppuun asti. Yliopiston rehtorina tuona ajan- jaksona oli professori Lauri Lajunen (1993–2014). Sen jälkeen yhteistyö yliopiston kanssa on jatkunut emeritussopimuksilla. Olin hoitanut professorin virkaa jo mar- raskuusta 1994 lähtien, jolloin professori Kyösti Julku oli jäänyt eläkkeelle. Sitä ai- kaisemmin olin ehtinyt hakea professorin virkoja Turusta, Oulusta, Helsingistä ja Joensuusta. 1990-luvun alussa minua oli kehoitettu hakemaan historian professorin virkaa Turusta ja Japanin kielen ja kulttuurin professorin virkaa Helsingistä, mutta lähinnä lasten koulunkäyntiin liittyneistä seikoista johtuen en lopulta laittanut niihin kumpaankaan hakemustani.

Olin siirtynyt 1989 aate- ja oppihistoriasta yleisen historian assistentiksi, joka tehtävä muuttui seuraavana vuonna yliassistentuuriksi. Siirtymävaihe kesällä 1989 oli sinänsä mielenkiintoinen, koska hoidin vielä kesäkuussa Jouko Vahtolan sijaisena Suomen ja Skandinavian historian apulaisprofessuuria, heinäkuussa aate- ja oppihis- torian assistentuuria ja elokuussa sekä yleisen historian assistentuuria virkavapaana että Akatemian vanhemman tutkijan tointa.

Keisari-tutkimukseen liittyi myös mielenkiintoinen episodi, kun minut oli kutsuttu vaimoni Ailan kanssa Japanin keisari-parin Suomen vierailun yhteydessä järjestetyille vastaanotolle Helsingissä vuonna 2000. Keskustelin vastaanotolla tutkimusaiheistani japanilaisen virkamiehen kanssa. Vähän myöhemmin hän tuli takaisin luoksemme ja kertoi, että myös keisari Akihito oli niistä kiinnostunut. Tilanne oli mielenkiintoinen, koska keskeinen rooli tutkimuskohteenani oli hänen edesmenneellä isällään keisari Shōwalla eli keisari Hirohitolla. Kerroin keisarille tutkimuksistani ja sen tuloksista sen mukaan, kuinka hän niistä kyseli virkamiehen seurattessa vieressä hyväksyvästi kommentoiden. Kun asiallinen ja ystävällinen keskustelu sitten päättyi ja lähdimme pois, keisari pyysi vielä erikseen Ailaa luokseen ja kyseli muun muassa hänen kokemuksistaan elämästä pienten lasten kanssa Japanissa.

Neljä lastamme ovat olleet mukanamme Japanissa lähinnä pankinjohtajien ystävällisellä tuella eripituisia ajanjaksoja eri kokoonpanoissa kaikkiaan kuusi kertaa, 18 kuukautta 1977–1978, kuusi kuukautta 1983 ja yhden kuukauden 1987, 1990, 1992 ja 2002. Ne kuukaudet ovat olleet perhe-elämämme parasta aikaa. Sen vuoksi saatoin eräässä vaiheessa kutsua itseäni sen kummemmin ylpeilemättä keväällä 1983 avatun Tokyo Disneylandin todelliseksi asiantuntijaksi. Perheen yhteisten matkojen lisäksi olemme olleet Ailan kanssa viisi kertaa konferenssimatkoilla Japanissa vuosina 2009–2013 sekä myöhemmin vierailumatkoilla muun muassa Hitotsubashi yliopistossa 2015 ja 2019 professori Yoshida Yutakan luona. Kaiken kaikkiaan olen tehnyt Japaniin 20 matkaa.

8. Ei yksin vaan yhdessä

Aikaisemmin mainittujen henkilöiden lisäksi merkittäviä yhteistyökumppaneita Japanissa ovat minulle olleet professori Yoneyuki Sugita Osakan yliopistosta, joka osallistui elokuussa 2009 Oulussa järjestettyyn konferenssiin ”Japan and Finland in Transition, 1945–1990”, ja myös Oulussa ja meillä kotona vierailut professori Tabuchi Hiroshi Tokion Hosei yliopistosta. Hän isännöi keväällä 2001 Oulun yliopiston historian ja maantieteen opiskelijoiden yhteistä ekskursionia Tokioon. Maantieteen puolelta vetäjänä toimi professori Olavi Heikkinen, jolla oli ollut jo pitempään tiiviit yhteistyösuhteet Hosei yliopistoon.

Myös professorit Kubo Shinichi Kanto Gakuin yliopistosta ja Haba Kumiko Hosei yliopistosta ovat olleet minulle eri yhteyksissä vuosikymmenien aikana tärkeitä yhteistyökumppaneita ja tukijoita. Mainittakoon, että professori Kubo Shinichi perheineen vieraili kesällä 1988 Oulussa ja myös mökillämme Oulujärvellä. Lisäksi Oulussa ja kodissamme vierailleet professori Hara Yoshio Taisho yliopistosta Tokiosta ja Tanaka Katsuhiko Hitotsubashi yliopistosta sekä Miwa Yoshiaki, alun perin Tokion Waseda yliopistosta, ovat olleet läheisiä ystäviä. Miwa-san työskenteli myöhemmin pitkään Japanin Suomen-suurlähetystössä, joka yhdessä Suomen

Japanin-suurlähetystön kanssa on ollut minulle tärkeä tukija ja yhteistyökumppani vuodesta 1977 lähtien.

Muista ulkomaisista yhteistyökumppaneista on syytä mainita etenkin Near East yliopisto Kyprokselta, josta tuli professori Jouni Suistolan kautta kaksi väittelijää Oulun yliopistoon, vuosina 2005 ja 2010, ja Lakehead yliopisto Kanadasta, josta siirtyi 2004 yksi väitöskirjantekijä Ouluun. Siellä yhteistyökumppani on ollut professori Michel S. Beaulieu.

Myös hyviä yhteistyökumppaneita lukuisten konferenssien, asiantuntijatehtävien ja julkaisujen kautta ovat olleet, osa jo vuosikymmenien ajan, muun muassa jo aikaisemmin mainittu professori Ian Nish London School of Economics and Political Sciencesta, professori Corrado Molteni Milanon yliopistosta, professori Valdo Ferretti Rooman yliopistosta, professori Bert Edström Tukholman yliopistosta, professori Gordon Daniels Sheffieldin yliopistosta, professori Bernd Martin Albert-Ludwigs-Universität Freiburgista, professori Ludwig Steindorf Christian-Albrechts-Universität zu Kielistä, professori Richard Mitchell University of Missouri – St. Louisista, professori Carl Steenstrup Ludwig-Maximilians-Universitätistä, professori John Breen International Research Center for Japanese Studies (Nichibunken) Kiotosta, professori Peter O’Connor Musashino yliopistosta Japanista, professori Mika Merviö Kibi International yliopistosta Japanista, professori Yulia Mikhailova Hiroshima City yliopistosta, professori Rotem Kowner Haifa yliopistosta, professori Walter Demel Universität der Bundeswehr Münchenista, professori Frank Jacob Nord yliopistosta Norjasta, professori Sepp Linhart Wienin yliopistosta, professori Ian Neary Oxfordin yliopistosta, professori Ben-Ami Shillony Jerusalemin Hebrew yliopistosta, professori Bruce Henry Lambert Tukholmasta, professori Raimo Pullat Tarton ja Tallinnan yliopistoista ja Dr. Radomir Compel Nagasaki yliopistosta. Heidän lisäksi on myös mukava muistella varhaisia opiskelijakavereitani Osakan ja Hitotsubashin ajoilta kuten Emiliana Tjandraa Indonesiasta ja Victor Lopezia Meksikosta.

Kotimainen yliopistoyhteistyö konkretisoitui Japanin historian dosentuurina Turun yliopiston Historian laitokselle 1987 ja Itä-Aasian historian dosentuurina Helsingin yliopiston Historian laitokselle professori Erkki Kourin oppiaineeseen 1997. Helsingin yliopistossa samanaikainen hyvä yhteistyökumppani oli myös poliittisen historian professori Jukka Nevakivi erityisesti ”Commission of History of International Relations” -toiminnan kautta. Lisäksi Turun yliopiston vetämän valtakunnallisen Aasian tutkijakoulun johtoryhmän jäsenyyden kautta vuodesta 2001 lähtien olen päässyt tutustumaan ja yhteistyöhön useiden eri yliopistojen Itä-Aasian tutkimukseen erikoistuneiden tutkijoiden kanssa alkaen jo 1980-luvulta peräisin olevasta tuttavuudesta Turun yliopiston tutkijan ja lehtorin Marita Siikan kanssa.

Oulun yliopistosta on syytä mainita etenkin pitkäaikainen yhteistyö Arkkitehtuurin osaston Japanissa tutkijana vierailleen professori Kaisa Broner-Bauerin kanssa. Sen tuloksina aloitettiin yhteiset aineopintotasoiset Japani-opinnot 1996 ja järjestet-

tiin kolme Japani-symposiota vuosina 1995, 1996 ja 1998. Erillisrahoituksella luotiin tuolloin hyvä pohja Japanin-tutkimukselle laajojen lähdekokoelmien ja uusimman tutkimuskirjallisuuden hankinnoilla. Japani-opinnoissa keskeinen toimija ja opettaja on ollut alusta alkaen nykyinen yliopistonlehtori, dosentti Seija Jalagin. Paikallinen mutta tärkeä yhteistyökenttä on ollut myös 1985 perustetun Oulun suomalais-japanilaisen yhdistyksen toiminta.

Yhteistyön puitteissa olen ollut mukana useissa julkaisuprojekteissa. Laajemmista kansallisista mainittakoon ”Historiankirjoituksen historia” 1983, siinä Japanin, Kiinan ja Intian historiankirjoituksen osuus, ”Maailmanhistorian pikkujättiläinen” 1988 (Tieto-Finlandia-palkintoehdokkuus), siinä Japanin ja Kiinan historian osuus ja ”Japanin kulttuuri” 1994 (Tieto-Finlandia-palkintoehdokkuus), siinä Japani kulttuurivirtojen suvantona -osuus. Paikallisesti olen ollut mukana Oulun kaupungin julkaisemisissa ”Oulupolis. Oulun kansainvälisyyden historia” 1999 ja ”Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945” 2002. Kotikaupunkini historiasta vuosien 1918–1945 väliseltä ajalta olen kirjoittanut myös Historian laitoksen ja Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen tuottamissa julkaisuissa ”Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa” 1987 ja ”Oulun vuosisadat 1605–2005” 2005. Kansainvälisistä yhteistyöprojekteista uusimpia ovat puolestaan olleet ”Race and Racism in Modern East Asia” 2015 ja ”War and Stereotypes, The Image of Japan’s Military Abroad” 2020.

Tutkijanuran etenemisen myötä olen saanut myös eräitä huomionosoituksia: 1982 Oulun Historiaseuran ainaisjäsenyys, 1984 Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsenyys – toimin seuran hallituksessa 1990–1994, 1999 Official Certificate of Commendation, Yasuji Ishigaki, Ambassador of Japan, 2001 Tasavallan Presidentin myöntämä Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan I luokan ritarimerkki, 2004 Suomalaisen Tiedeakatemian humanistisen osaston jäsenyys, 2006 Tasavallan Presidentin myöntämä valtion virka-ansiomerkki ja 2021 Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen kunniajäsenyys ja kunniapuheenjohtajuus sekä Japanin keisarin myöntämä Nousevan auringon ritarikunnan kunniamerkki. Kultaiset säteet kaulanauhassa (Order of the Rising Sun, Gold Rays with Neck Ribbon).

9. Informaatio globalisaation voimavarana

1990-luvun alussa palasin ikään kuin takaisin globaalihistoriaan, mihin todennäköisesti vaikutti osaltaan merkittävä globaalimurros vuosikymmenen taitteessa Neuvostoliiton hajoamisen ja kylmän sodan päättymisen myötä. Ensimmäinen aihetta käsitellyt artikkelini Faravidissa (XIV) 1991 oli otsikoitu ”Maailmankulttuuri - tulevaisuuden haaste. Idän ja lännen kulttuurien kohtaaminen” ja sitä seuraava vuoden 1995 Faravidissa (XVII) ”Gloaalinen historia”. Aihetta käsittelevissä artikkeleisani yhdistyivät globaalinen historia, kulttuurien kohtaaminen ja mielikuvatutkimus. Globaalihistoriaan sain lisävaikutteita Bruce Mazlishin kirjoituksista vuodelta

1993¹⁷ ja vuosikymmenen alussa ilmestymään alkaneesta Journal of World History -aikakauskirjasta. Virkaanastujaisesitykseni aihe toukokuussa 1996 oli ”Gloaalinen historia – haaste historiantutkimukselle”.

2000-luvun alussa sain globaalihistoriaan ja globalisaation historiaan uutta teoreettista näkökulmaa, kun tutustuin 2002 ilmestyneeseen Albert-Lazzlo Barabasin suomennettuun kirjaan ”Linkit. Verkostojen uusi teoria”, jota pyrin soveltamaan myös historiantutkimukseen. Ensimmäinen sitä koskeva artikkelini ilmestyi Historiallisessa Aikakauskirjassa 4/2003 otsikolla ”Globalisaatio, verkottuminen ja historiantutkimus”. Globalisaation historian tarkasteluun sain vielä uuden lisänäkökulman tutustuttuani samoihin aikoihin 2000-luvun alussa Robert P. Clarkin teokseen ”The Global Imperative. An Interpretive History of the Spread of Humankind” (1997), jossa hän hyödynsi termodynamiikkaa historian tulkinnassa. Hänen näkemyksensä vastasivat varsin pitkälle sitä, mitä olin jo itse aikaisemmin pohtinut.

Tietenkin mielikuvatutkimuksen ja toiseuden näkökulmat ovat olleet jatkuvasti mukana eri artikkeleissa ja julkaisuissa, kuten esimerkiksi 1995 julkaistussa artikkelissa ”The Historical Study of Mental Images”¹⁸ ja vuonna 2002 yliopiston Acta-sarjassa useamman kirjoittajan voimin julkaistussa tutkimuksessa ”Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and Practise”.

Kuten edellä on ehkä käynyt jo ilmi, olen mielelläni ottanut muista tieteistä teoreettisia näkökulmia ja pyrkinyt soveltamaan niitä historiantutkimukseen. Otsikkotasolla sitä heijastaa hyvin esimerkiksi Espanjassa Santiago de Compostelassa ”History under Debate” -konferenssissa joulukuussa 2010 pitämäni esitelmä ”Thermodynamics, a New Network Theory, and Cognitive Psychology in the Interpretation of History”.

Olen soveltanut niitä artikkeleissani ja esitelmissäni erilaisen informaation leviämisen tutkimiseen siten, että informaatio on tulkittu professori Jeremy Blackin ajatuksia¹⁹ hyödyntäen globalisaation voimavaraksi, jolla osaltaan on pyritty estämään entropian kulttuureja ja yhteisöjä kuihduttavaa vaikutusta. Seuraava lainaus ehkä kertoo lyhyesti sen, mistä on kysymys:

Informaatiota eri muodoissa ja sen hyödyntämisestä on pidetty keskeisenä voimavarana länsimaisen kulttuurin kehitykselle ja sen vahvalle asemalle maailmassa... Tutkimuksen keskeisin teoreettinen lähtökohta on maailmanhistorian näkeminen globalisaation historiana. Globalisaatio eli keskinäisen riippuvuuden lisääntyminen on edennyt sen myötä, että kulttuurit ovat tarvinneet

¹⁷ Bruce Mazlish, ”An Introduction to Global History”. *Conceptualizing Global History*. Toim. Bruce Mazlish ja Ralph Buultjens. Global History. Westview Press, Boulder 1993.

¹⁸ Olavi K. Fält, ”The Historical Study of Mental Images”. *Comparative Civilizations*, Review No. 32, Spring 1995, 99–108.

¹⁹ Jeremy Black, *The Power of Knowledge. How Information and Technology Made the Modern World*. Yale University Press, New Haven and London 2014.

kehittyäkseen yhä uusia ulkopuolisia voimavaroja vastapainoksi jatkuvasti uhkaavalle entropialle. Näitä voimavaroja on hankittu erityisesti erilaisten verkostojen, kuten informaatioverkostojen avulla. 1800-luvulla globalisaatio tapahtui länsimaisen kulttuurin ehdoilla, jolloin uusia voimavaroja pyrittiin hankkimaan muun muassa vastikään läntiselle maailmalle ”avautuneesta” Japanista.

Sellaisia informaatioverkostoja olivat esimerkiksi Japanissa perustetut ensimmäiset länsimaiset sanomalehdet 1860-luvulla, Yokohamassa 1870-luvun alussa perustettu Aasia-seura ja länsimainen Japania käsittelevä mielikuvaverkosto.

Aikaisemmat tutkimukseni ovat avautuneet myös uudella tavalla, kun olen lähestynyt niitä rasismien, militarismien, nationalismien ja fasismin kautta. Aivan viime aikoina olen informaatioverkostojen ja globalisaation näkökulmasta kiinnostunut yhä enemmän myös globaalista maailmasta, maailman yhteydestä. Olen esimerkiksi verrannut Yokohaman ja Oulun kehitystä 1800-luvulla²⁰, tarkastellut globalisaation historiaa nykypäivään asti²¹ ja tutkinut suomalaisen lehdistön kirjoittelua Japanin 1860-luvun sisäisestä murroksesta. Siinä totesin loppupäätelmänä, että maailma oli jo tuolloin pieni, koska lehdet seurasivat niin tiiviisti lähtökohtaisesti kaukaisen Japanin tapahtumia. Myös teoreettisesti astuin silloin yhden askeleen eteenpäin, kun tutustuin digitaaliseen humanismiin lehtien tekstilouhinnan kautta.²² Aivan viimeksi olen tarkastellut koronapandemian luomaa globaalia yhteyttä japanilaisen ja suomalaisen lehdistön näkökulmasta²³ ja naisten koulutuksen tärkeyttä kaikkialla maailmassa²⁴.

²⁰ Olavi K. Fält, ”Informaatio voimavarana: Yokohama ja Oulu kansainvälisen informaation kohtaamispisteinä kaupunkien perustamisesta 1870-luvulle”. *Transcultural Encounters II. Understanding Humans in Change*. Toim. Kari Alenius, Matti Enbuske, Olavi K. Fält, Maija Kallinen, Kuisma Korhonen, Pekka Kuusisto ja Henry Oinas-Kukkonen. *Studia Historica Septentrionalia* 80. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2018, 17–31.

²¹ Olavi K. Fält, ”Globalisaatio haaste ihmiskunnalle”. *Faravid, Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja* 47/2019, 145–153.

²² Olavi K. Fält, ”Maailma oli jo pieni – Japanin murros 1865–1868 suomalaisessa lehdistössä”. *Faravid, Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja* 50/2020, 55–88.

²³ Olavi K. Fält, ”How Global was Global – the Regional Prevalence of the Corona Pandemic in Spring 2020 Perspectives on Finland and Japan”. Käsikirjoitus 2021. Perustuu konferenssiesitelmään: Kuinka globaali on globaali – lehdistökeskustelu koronapandemiasta keväällä 2020 näkökulmista Suomi ja Japani. *Transcultural Encounters 3: Debate! Language, Culture and Information in Interaction*. *Transcultural Encounters Research Center*, Oulun yliopisto 10.–11.6.2021.

²⁴ Käsikirjoitus ”A Message from 1870s Japan: the Education of Women is Important”, 2022.

10. Lopuksi – Japani toisena

Japani on 1970-luvun alusta lähtien ollut minulle, niin kuin edellä esitetystä on ilmennyt, se toinen, joka on heijastellut niin eksotismia kuin globalisaatiotakin. Se on näkynyt julkaisujen lisäksi myös erilaisissa konferensseissa, kuten esimerkiksi historian maailmankonferensseissa. Vuonna 1990 Madridissa käsitelin keisarikuvaa²⁵, vuonna 2000 Oslossa japanikuvaa²⁶ ja vuonna 2010 Amsterdamissa Japanissa ilmestynyttä länsimaista lehdistöä ja modernisaatiota²⁷.

Toiseuden kohtaaminen on kiinnostanut minua niin paljon, että siitä syntyi 2000-luvun alussa Oulun yliopistossa useiden kollegoiden kanssa yhteistyössä toteutettu symposioiden ja konferenssien sarja sekä niiden tuloksina Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen Studia Historica Septentrionaliassa ilmestyneet kahdeksan julkaisua. Tilaisuuksien otsikot kertovat sen, mistä oli kysymys: ”Vieraat sotilaat” 2004, ”Johtaja ja kansa” 2006, ”Imagology and Cross-Cultural Encounters in History” 2007, ”Ystävyuden monet kasvot” 2008, ”Japan and Finland in Transition, 1945–1990” 2009, ”Talvisota kokemuksena” 2009, ”Vieraan rajalla” 2010 ja ”Keskus ja periferia muuttuvassa maailmassa” 2012. Itselläni on ollut suuri ilo ja kunnia toimia professori Kyösti Julkun jälkeen yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 2001–2020 ja sen kautta myös yhdistyksen sarjojen muodollisena päätoimittajana. Näissä tehtävissäni olen saanut kiitollisena nauttia luovan yhteistyön suuresta rikkaudesta.

Tutkimalla toista rakennamme yhä uudelleen ja uudelleen omaa identiteettiämme, jonka juuret ja eri kerrokset kertovat siitä, ettei koskaan voi löytää mitään pysyvää. Eli on edelleen syytä jatkaa historiantutkimuksen salaisuuksia ja yllätyksiä täynnä olevassa maailmassa.

Lopuksi vielä mitä tästä olen saanut itselleni? Ehkä tärkeintä on ollut se, että olen saanut etuoikeuden olla kahden maailman rajalla ja sen kautta yrittää ymmärtää, mistä tässä elämässä ja maailmassa on oikein kysymys, mikä on oikeastaan tärkeätä ja mihin olemme menossa vai olemmeko menossa mihinkään. Olen voinut pysähtyä ja sen myötä antaa sielun levätä niin istuessamme rannalla katsomassa ilta-auringon kajoa tyynen Pohjanlahden tai Oulujärven veden pinnassa kuin istuessamme Japanin ihmeellisten vuorten ympäröimien kauniiden putarhojen syvässä rauhassa. Henkä-

²⁵ ”The Image of the Emperor as a Reflection of Japanese National Identity and Aspirations in the 1920’s and 1930’s”. 17 Congreso Internacional De Ciencias Historicas Madrid 26 de Agosto 2 de Septiembre 1990.

²⁶ ”Impact of Japan’s Public Image on the Political Relations between Finland and Japan in the 1930s”. Commission of History of International Relations. 19th International Congress of Historical Sciences, Oslo 6–13 August, 2000.

²⁷ ”Views of the Foreign Press in Japan of its Own Role in the Modernization of Japan in the 1860’s and 1870’s”. Commission of History of International Relations. Cultural Transfers and International Relations 27.8.2010. 21st International Congress of Historical Sciences, Amsterdam 22.–28.8.2010.

yksen siitä samasta olemme saaneet kokea kesäisillä aamukahvihetkillä etupihallamme katsellessamme pientä zeniläistä kivipuutarhaamme.

Yksin tätä tietä en olisi voinut kulkea. Siinä ovat olleet mukana tukemassa ja kättä ojentamassa yhteisen päämäärän hyväksi perheeni Ailan johdolla, sukulaiset ja ystävät, hyvät kollegat niin läheltä kuin kaukaa, hyvät työtoverit vuosikymmenien varrelta, hyvät yhteistyökumppanit ja tietenkin erityisesti opiskelijat kuudelta eri vuosikymmeneltä. Heidän kanssaan meidän kaikkien yhteistyö on konkretisoitunut omalta osaltani noin 260 maisterina ja 35 tohtorina. Itselleni erittäin tärkeitä ovat olleet myös yhteiset luento-ohjelmat historiankirjoituksen historian, geishojen, samuraiden, japanilaisen nationalismien ja Japanin länsimaisen kulttuurivaikutuksen parissa sekä teoreettiset keskustelut niin globalisaatiosta kuin verkostoitumisestakin. Yhteistyö on todella voimaa! Siitä hyviä esimerkkejä edellä kerrotun lisäksi ovat olleet myös Historian laitoksen saamat koulutuksen valtakunnallinen huippuyksikkönimitys 1999 ja kaksi yliopiston sisäistä tutkimuksen huippuyksikkönimitystä vuosilta 1997 ja 2008. Sydämelliset kiitokset tästä tiestä teille kaikille!

Tämän kirjoitukseni haluan osoittaa yhteiseksi muistoksi erityisesti Ailalle, lapsillemme Suville, Merille, Karrille ja Jyrille sekä lastenlapsillemme!

